

3. Давитая Ф.Ф. Климатические зоны винограда в СССР / Ф.Ф. Давитая. – М.: Пищепромиздат, 1948. – 122 с.
4. Дмитренко В.П. Погода, клімат і урожай польових культур / В.П. Дмитренко. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 620 с.
5. Мишуренко А.Г. Зимостойкость винограда / А.Г. Мишуренко В.А. Шерер, Л.Ф. Овчинникова. – К.: Урожай, 1975. – 176 с.
6. Негруль А.М. Ампелография с основами виноградарства: Учеб. пособ. для технолог. вузов / А.М. Негруль, Л.Н. Гордеева, Т.И. Калмыкова. – М.: Высшая школа, 1979. – 396 с.
7. Неделчев Н. Виноградарство / Н. Неделчев, М. Кондарев. – М.: Госсельхозиздат, 1962. – 124 с.
8. Основы конструктивной географии / И.П. Герасимов, В.С. Преображенский, Ю.А. Исаков, подред. И.П. Герасимова, В.С. Преображенского. – М.: Просвещение, 1986. – 287 с.
9. Сапожникова С.А. Опыт агроклиматического районирования территории СССР / С.А. Сапожникова // Вопросы агроклиматического районирования СССР. – М.: Изд-во МСХ СССР, 1958. – С. 14–37.
10. Шуліка Б.О. Вивчення можливостей прогнозування погодних явищ на локальній території (на прикладі селища Високий) / Б.О. Шуліка, О.О. Жемеров // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2012. – Вип. 15. – С. 111–116.
11. Шуліка Б.О. Фази розвитку винограду в контексті типів погоди селища Високий / Б.О. Шуліка, О.О. Жемеров // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. – 2013. – Вип. 18. – С. 176–181.
12. Шашко Д.И. Агроклиматическое районирование СССР / Д.И. Шашко. – М.: Колос, 1967. – 335 с.
13. Конструктивна географія як наука, її завдання та методи: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/konstruktivna_geografija/konstruktivna_geografija_jak_nauka_jiji_zavdannja_ta_metodi/80-1-0-1045

УДК 911 + 504

А.В. Шумілова

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ОСВІТЯНСЬКИЙ КЛАСТЕР РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ «СЛОБОЖАНСЬКИЙ»

Розглянуто особливості безперервної неформальної екологічної освіти в національному природному парку «Слобожанський». Запропоновано авторську класифікацію навчальних стежок. Навчальні стежки і туристичні маршрути національного природного парку «Слобожанський» розподілено на групи для кращого вивчення природних комплексів та підвищення екологічної освіченості населення.

Ключові слова: екологічна стежка, екологічна освіта, класифікація, національний природний парк.

A. Shumilova

EDUCATIONAL CLUSTER OF NATIONAL NATURE PARK'S «SLOBOZHANSKYI» WORK

The continuous informal environmental education in the National Nature Park «Slobozhanskyi» has been featured. The author's classification of educational trails has been proposed. The educational trails and tourist routes of the National Nature Park «Slobozhanskyi» have been divided into groups for better study of natural complexes and to improve population's environmental literacy.

Keywords: ecological trail, environmental education, classification, National Nature Park.

A.В. Шумилова

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ КЛАСТЕР РАБОТЫ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА «СЛОБОЖАНСКИЙ»

Рассмотрены особенности непрерывного неформального экологического образования в национальном природном парке «Слобожанский». Предложена авторская классификация учебных троп. Учебные тропы и туристические маршруты национального природного парка «Слобожанский» разделены на группы для лучшего изучения природных комплексов и повышения экологической грамотности населения.

Ключевые слова: экологическая тропа, экологическое образование, классификация, национальный природный парк.

Вступ. За останні роки назріла необхідність здійснення екологічного «всеобучу» з метою підвищення почуття відповідальності кожної людини за збереження, раціональне використання та перетворення навколишнього природного середовища, маючи на увазі інтереси не тільки нинішнього, але й майбутніх поколінь людей. Відомий вчений-еколог М.Ф. Реймерс стверджував: «У людства повинно бути майбутнє. І воно може бути світлим. Проблем, які не вирішуються, немає. Пройти небезпечну ділянку шляху в майбутнє допоможе світло екологічних знань, активність праці і високий професіоналізм» [3]. Тому безперервна екологічна освіта є невід'ємною складовою навчання кожної людини незалежно від віку та соціального її статусу.

Безперервна екологічна освіта як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадського виховання усіх верств населення України (у тому числі – через екологічне просвітництво за допомогою громадських екологічних організацій), на екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [5].

Безперервна екологічна освіта представлена в двох напрямках: формальному та неформальному.

Формальна освіта – державна система нижчої, середньої і вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців, що має затверджені програми і терміни навчання. До формальної освіти відносяться загальноосвітні та вищі навчальні заклади, що, як правило, створюють у спеціалістів структуровану систему знань, яка потребує доповнень і змін кожного року [2].

Неформальна екологічна освіта – це отримання знань з допомогою різних засобів масової інформації та самоосвіта – читання науково-популярних статей, перегляд телевізійних програм, новин чи відвідування екологічних центрів та об'єктів природно-заповідного фонду [3].

Вихідні передумови. Питання екологічної освіти – одне з найважливіших на природно-заповідних територіях України, оскільки її організація формує екологічну свідомість населення.

Проблеми екологічної освіти активно розробляли філософи (В. Андрущенко, О. Галєєва, Е. Гірусов, В. Липицький, М. Кисельов, В. Крисаченко, М. Курок, Г. Платонов, О. Салтовський тощо) та спеціалісти з педагогіки (А. Захлебний, І. Зверев, О. Плахотник, Є. Сластеліна, І. Суравегіна та ін.). З метою удосконалення екологічної освіти вчені нерідко зверталися до концепцій (Демокрита, Аристотеля, А. Дюрера, Л. Альберті, А. Баумгартена, І. Вінкельмана, Й. Гердера) «виховання на природі» як джерела натхнення, пізнання і майстерності, до педагогічних шкіл (Я. Коменського, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, А. Дістервега, К. Ушинського, В. Сухомлинського) «натуралістичного виховання». А різноманітні аспек-

ти функціонування системи екологічних знань і формування загальної екологічної культури досліджували С. Мартиненко, Н. Розенберг, В. Беспалько, О. Ляшенко, В. Козаков та ін. [1]. В Україні питаннями екологічної освіти займалися М. Дробноход, Ф. Вольвач, А. Минаєв, М. Кисельов [8].

Метою статті є висвітлення найбільш актуального напрямку безперервної неформальної екологічної освіти на територіях об'єктів природно-заповідного фонду України на прикладі національного природного парку «Слобожанський». Серед важливих задач нашого дослідження є визначення особливостей неформальної екологічної освіти через класифікацію екологічних (навчальних) стежок.

Виклад основного матеріалу. Національний природний парк (НПП) «Слобожанський» створено Указом Президента України № 1047/2009 від 11 грудня 2009 р. Він розташований на території Краснокутського району Харківської області у долині р. Мерла. Загальна площа становить 5244 га. Парк створений з метою збереження цінних природних територій та історико-культурних комплексів і об'єктів лісостепової зони. Основними завданнями НПП «Слобожанський» є:

- збереження і відтворення цінних природних та історико-культурних комплексів і природних об'єктів на його території;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних комплексів та об'єктів;
- організація та здійснення науково-дослідних робіт, у тому числі з вивчення природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розроблення та впровадження наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища, відтворення окремих видів флори і фауни, відновлення порушених екосистем, управління та ефективного використання природних ресурсів, організації і проведення моніторингу ландшафтного та біологічного різноманіття;
- відродження місцевих традицій природокористування, осередків місцевих художніх промислів та інших видів народної творчості;
- проведення екологічної освітньо-виховної роботи тощо [6].

Для ведення екологічної освітньо-виховної роботи на базі НПП «Слобожанський» був створений відділ екологічної освіти та рекреації. Одними з основних напрямів роботи відділу є:

- розповсюдження екологічних, біологічних, географічних, краєзнавчих та ін. знань про природоохоронні об'єкти;
- інформування про охорону рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин;
- організація екологічних (просвітницьких, навчальних) стежок разом з екскурсіями [7].

Робота відділу екологічної освіти та рекреації спрямована на вирішення завдань не лише само-

го природно-заповідного об'єкта, але й екосистем регіону, охоплює верстви населення в усіх установах – від дошкільних закладів до організацій у галузі охорони природи відповідно до режиму природно-заповідних територій. Освітня діяльність на території природно-заповідного фонду України є одним з головних чинників результативної неформальної освіти і розвитку екологічної культури. У процесі навчання – це оптимальний шлях екологічного виховання молоді.

Одним із напрямів роботи національних природних парків є створення спеціалізованих навчальних (екологічних) стежок – з метою екологічної освіти і виховання. Екологічні стежки – це спеціально обладнані пізнавальні маршрути, що прокладені по найбільш цікавих та унікальних місцях національних природних парків.

Мета і завдання екологічної стежки. Стежка створюється для проведення навчальної та освітньої пропагандистської природоохоронної роботи. Це також і своєрідна навчально-дослідна лабораторія у природних умовах, і база для проведення шкільних програмних екскурсій у природу.

При розробці стежки треба врахувати категорії відвідувачів: педагогічних працівників, студентів, школярів, відпочиваючих громадян та ін. Основні вимоги, які ставляться до маршруту стежки, – це інформативність, різноманітність і своєрідність, довжина та зручне місце розташування. Кожна екологічна стежка обладнана місцями для відпочинку, навісами від негоди та інформаційно-пізнавальними стендами, на яких розміщено інформацію про НПП та його унікальні особливості.

З моменту створення НПП «Слобожанський» розробляються екологічні стежки, туристичні та екскурсійні маршрути для надання туристу максимальної інформації про парк та його природні комплекси. Досліджено багато видів і класів стежок, які розроблені для всіх типів ландшафтів. Тому вважаємо за доцільне запропонувати власну класифікацію навчальних стежок, розподіливши їх на дві основні групи: універсальні та спеціальні (рис.1).

Універсальні стежки спрямовані на надання за-

гальної інформації про НПП та його унікальні куточки природи і виконують функцію першого знайомства туриста з природою парку.

Спеціалізовані стежки розподіляються за віковою категорією та науковим спрямуванням.

Вікова категорія, у свою чергу, розподіляється на 5 основних груп за віком – з максимальним урахуванням знань людини та доцільністю надання інформації (згідно з базовими знаннями шкільної програми). Чим старша аудиторія відвідувачів парку, тим більше інформації можна охопити та запам'ятати. Згідно з віковими обмеженнями необхідно контролювати: добір інформаційного матеріалу, спосіб його викладення для детального освоєння аудиторією, фізіологічне навантаження під час проходження маршруту.

За науковим спрямуванням навчальні стежки розподіляються на комплексні, біологічні, географічні та ін. Комплексні стежки дають змогу комплексно вивчити запропоновану територію парку у вигляді ландшафтів.

Біологічні стежки представлені вузьким спрямуванням, наприклад, орнітологією, мікологією, ботанікою, загальною зоологією. Географічні стежки також можна поділити на маршрути, які дають знання про форми рельєфу, ґрунти та ін. Крім того, можна виділяти інші наукові спрямування, за якими слід

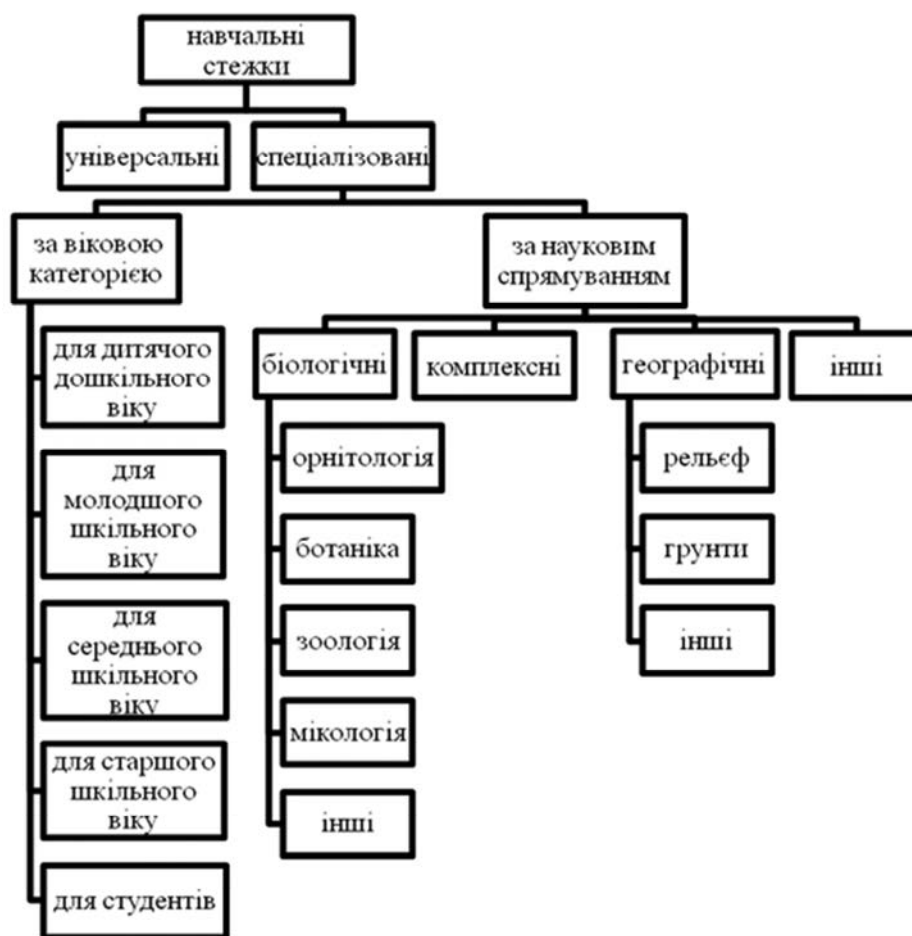

Рис.1. Класифікація навчальних стежок

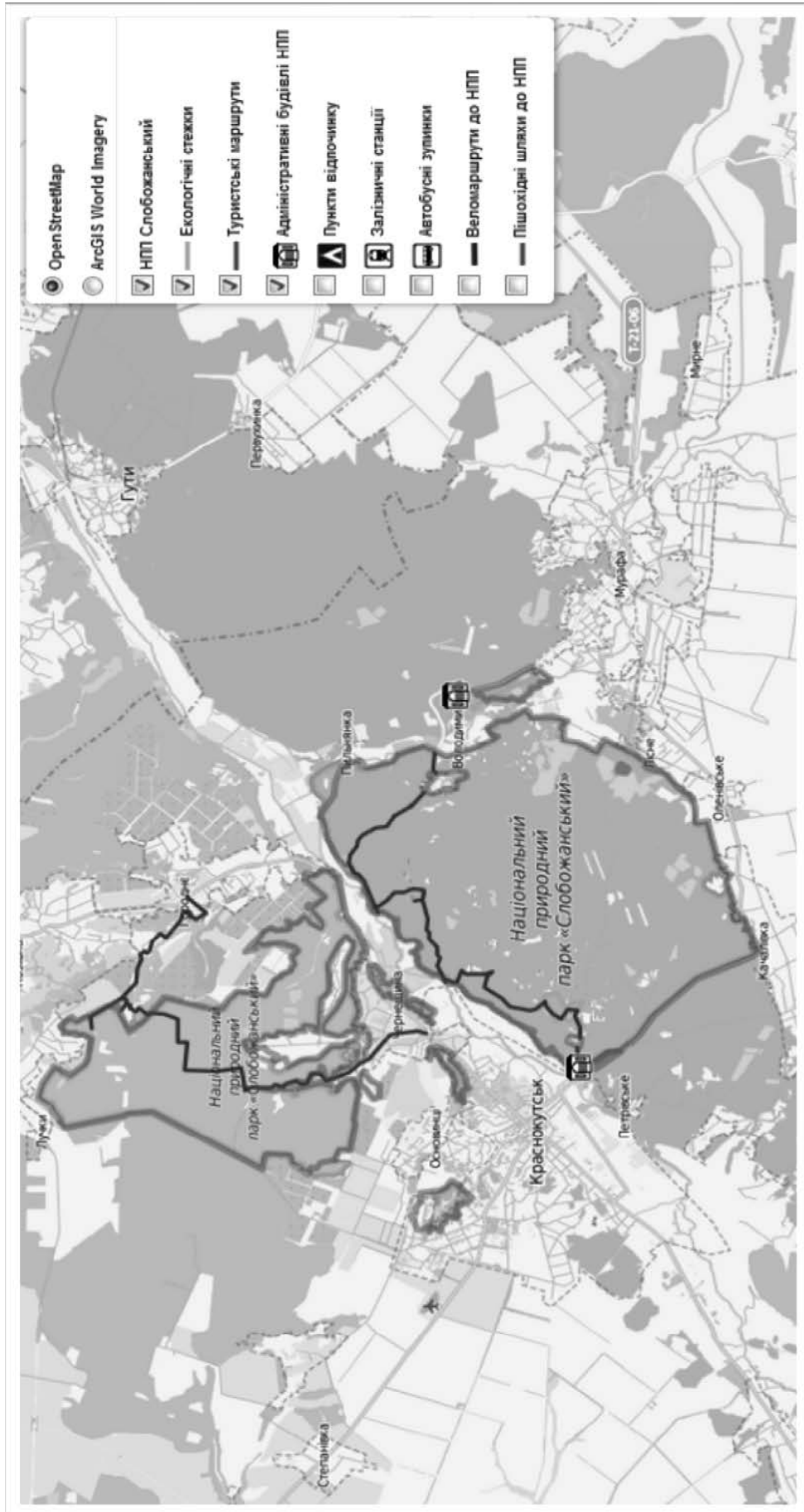

Рис.2. Схема навчальних стежок та туристичних маршрутів національного природного парку «Слобожанський»

розробляти стежки і проводити просвітницьку роботу. Так, в НПП «Слобожанський» було розроблено дві екологічні стежки та два туристичні маршрути (рис.2). Екологічна стежка «До торф'яних боліт» представлена унікальними болотними комплексами і відноситься до спеціалізованих стежок географічного комплексного спрямування для молодшої та середньої вікової категорії, оскільки розрахована на екскурсію на 2-3 години.

Екологічна стежка «Мурафська дача» представлена старовіковою дібровою і відноситься до спеціалізованих стежок біологічного компонентного спрямування (ботаніка) для молодшої і середньої вікової категорії, бо розрахована на екскурсію на 1,5-2 години.

Туристичний маршрут «Забутими стежками» представлений нагірною дібровою та унікальними болотними комплексами. Він відноситься до спеціалізованих стежок географічного комплексного спрямування для старшої вікової категорії, оскільки розрахований на екскурсію на 6-7 годин. Цей маршрут можна використовувати і за компонентним спрямуванням залежно від пори року. Навесні – це ботаніка (вивчення первоцвітів діброви), влітку – орнітологія (дослідження життя птахів на прикладі спостережень за колонією чаплі сірої), восени – мікологія (вивчення грибів та їх класифікація).

Туристичний маршрут «Пісками бору» представлений сосновим лісом та унікальними болотними комплексами. Він відноситься до спеціалізованих стежок географічного комплексного спрямування для старшої вікової категорії, бо розрахований на екскурсію на 6-7 годин. Маршрут можна використовувати і за компонентним спрямуванням (ботаніка або загальна зоологія).

Незалежно від класифікації стежок і маршрутів, під час екскурсій звертається увага на вплив людини на довкілля, природа вивчається у контексті «людина – природа». Наприклад, виховується бережливе ставлення до лікарських, рідкісних і зникаючих видів рослин. З цією метою можна закласти у зоні маршруту серію ботанічних майданчиків. На них з урахуванням екологічних умов висаджуються лікарські рослини, рідкісні або зникаючі види флори, що характерні для даної місцевості. Ще один приклад – вивчення основних правил конкретної допомоги природі людиною (проведення заходів з попередження лісових пожеж, створення реабілітаційних центрів для тварин, рекреаційних пунктів для відпочинку).

Висновки. Екологічна освіта в національному природному парку «Слобожанський» – це навчання дбайливого ставлення людини до навколишнього світу і, разом з тим, удосконалення внутрішнього світу самої людини. Тільки усвідомлення себе як частини макросвіту, пов'язаної з ним незліченними нерозривними зв'язками, дозволяє будувати гармонійні відносини з навколишнім середовищем, учитися раціонально використовувати природні багатства країни, формувати екологічну культуру нації.

В НПП «Слобожанський» проводяться практичні роботи зі створення системи екологічних стежок і туристичних маршрутів, використання яких ефективно доповнює безперервну неформальну екологічну освіту.

**Рецензент – директор НПП «Слобожанський»
О.Д. Мотлях**

Література:

1. Андрущенко В.П. Екологічна політика і освіта: проблеми становлення. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю / В.П. Андрущенко. – К.: Знання України, 2004. – С. 253–258.
2. Бхола Х.С. Перспективы неформального образования / Х.С. Бхола // Перспективы (ЮНЕСКО). – 1986. – № 1. – С. 10–12.
3. Економіка природокористування: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
4. Киселев Н.Н. Мироззрение и экология / Н.Н. Киселев. – К.: Наук. думка, 1990. – 216 с.
5. Концепція екологічної освіти України: Рішення Колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.01. – К., 2008. – 14 с.
6. Положення про національний природний парк «Слобожанський». Мін. екології та природних ресурсів України, прийнято 30.09.2011 р.
7. Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України. Мін. охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України, прийнято 21.09.1998 р.
8. Хилько М.І. Екологічна культура: стан та проблеми формування / М.І. Хилько. – К.: Знання, 1999. – 35 с.